

NEKI ELEMENTI NESKLADA
IZMEĐU FUNKCIJE RADA I FUNKCIJE STANOVANJA
ZNAČAJNIH CENTARA SR HRVATSKE

Mladen Friganović

Analizirajući snagu i smjerove dnevne migracije radne snage u centre SR Hrvatske na osnovi podataka od 31. III 1961. godine, primjećujemo niz karakterističnih pojava značajnih za ocjenu funkcije tih centara u okolnom prostoru. Jedna od tih pojava je i nesklad (diskrepancija) između funkcije rada i funkcije stanovanja, promatrano kroz odnos broja zaposlenih mještana i dnevnih imigranata.¹

Diskrepancija između funkcije rada i funkcije stanovanja pokazuje stupanj njihove neusklađenosti u nekom naselju i upućuje na potrebu i potencijalne mogućnosti daljnjeg urbanog razvitka toga naselja na jednoj, ali i na probleme dnevnih migranata na drugoj strani.

Analiza podataka iz priloženih tablica pokazuje da je funkcija rada malone svih privlačnih naselja mnogo jača od funkcije stanovanja. To je jedna od temeljnih karakteristika i elemenat potencijalnog razvoja u uvjetima daljnjeg procesa deagrarizacije i urbanizaci-

---

1) Funkcija rada je ovdje uzeta kao broj svih zaposlenih mještana u mjestu stanovanja i broj onih koji dnevno dolaze u to mjesto na rad (dnevni imigranti). Funkcija stanovanja je ukupan broj zaposlenih mještana u mjestu stanovanja (radna snaga in situ) i izvan njega (dnevni emigranti). Razlika između ta dva podatka pokazuje njihovu podudarnost ili nesklad (diskrepanciju); izražava se postotkom i izračunava po formuli $D = I - 100$, gdje je I indeks podudarnosti funkcije rada prema funkciji stanovanja; izračunava se po formuli

$$I = \frac{(Z + i) \cdot 100}{Z_1}$$

gdje je Z broj zaposlenih mještana u naselju plus dnevni imigranti, Z_1 je ukupan broj zaposlenih mještana (in situ i izvan naselja); npr. ako je $I = 165$, onda je diskrepancija $D = 65\%$. Pojam indeksa podudarnosti i diskrepancije između funkcije rada i funkcije stanovanja unio je u literaturu H. Linde (K. Ganser, Pendelwanderung in Rheinland-Pfalz, Geogr. Inst. THS, München, 1967).

je naše zemlje. Od promatranih 140-tak naselja samo tri (Opatija, Lastovo i Darda) imaju prema spomenutom kriteriju slabiju funkciju rada od funkcije stanovanja.

Međutim, razlike su među pojedinim naseljima i prostornim skupinama naselja veoma značajne. Promotrit ćemo neke zajedničke karakteristike i elemente, pa i one što ih čine različitim te prostorno i hijerarhijski specifičnim.

Najprije ćemo poći od pregleda i usporedbe skupina atraktivnih naselja u prostoru bivših velikih kotara. Osnovne numeričke korelacije vide se iz tablice 1.

Tab. 1. Korelacija funkcije rada i funkcije stanovanja privlačnih naselja u SR Hrvatskoj
 Table 1. Correlation of the function of work with the function of residence of attractive places in SR Croatia

Kotar	Broj atraktivnih naselja	Mještani		Dnevni imigranti		Svega	Br. zap. izvan privlačnih naselja (dnevni emigranti)	% svih za posl. mjes. (Diskrepancija funkcije rada od funkcije stanova- vanja)
		ukupno	%	ukupno	%			
Bjelovar	15	21 430	69,6	9 366	30,4	30 796	1 032	4,8
Karlovac	19	26 452	64,2	14 730	35,8	41 182	1 045	4,0
Osiijek	20	76 975	76,1	24 118	23,9	101 093	4 081	5,3
Pula	10	23 616	70,2	10 006	29,8	33 622	3 025	12,8
Rijeka	13	51 271	78,7	13 847	21,3	65 118	2 947	5,7
Sisak	14	17 917	61,8	11 053	38,2	28 970	1 430	8,0
Split	27	78 806	76,3	24 462	23,7	103 268	2 627	3,3
Varaždin	7	15 504	49,8	15 640	50,2	31 144	566	3,7
Zagreb	26	186 805	80,5	45 374	19,5	232 179	9 191	4,9
Ukupno:	141	498 776	74,7	168 596	25,3	667 372	25 914	5,2

Najveći udio dnevnih imigranata u ukupnom broju zaposlenih u privlačnim naseljima jest u varaždinsko-čakovačkom kraju (kotar Varaždin) gdje iznosi polovicu svih zaposlenih (50,2^o/_o); zatim dolazi područje bivšeg kotara Sisak (38,2^o/_o), pa Karlovca (35,8^o/_o), Bjelovara (30,4^o/_o), Pule (29,8^o/_o), Osijeka (23,9^o/_o), Splita (23,7^o/_o), Rijeke (21,3^o/_o), i, na kraju, Zagreba (19,5^o/_o). U cjelini to je veoma visok stupanj dnevne pokretljivosti radne snage prema centrima. Uzme li se čitav teritorij SR Hrvatske s ukupno 141 atraktivnim naseljem, ovdje analiziranim, proizlazi da od ukupno 667 372 zaposlenih otpada na dnevne imigrante 168 596 osoba ili svaki četvrti zaposleni u tim centrima (25,3 posto).

U isto vrijeme broj onih koji stanuju u tim privlačnim naseljima, a dnevno odlaze na rad u drugo mjesto (dnevni emigranti), višestruko je manji. Relativno najveći udio takvih je u Istri (bivši kotar Pula) i iznosi 12,8^o/_o svih zaposlenih mještana u dotičnim privlačnim naseljima, zatim u kotaru Sisak (8,0^o/_o), pa kotaru Rijeke (5,7^o/_o), Osijek (5,3^o/_o), Zagreb (4,9^o/_o), Bjelovar (4,8^o/_o), Karlovac (4,0^o/_o), Varaždin (3,7^o/_o) i u Dalmaciji (kotar Split) svega 3,3 posto. Ukupno iz svih navedenih atraktivnih naselja SR Hrvatske dnevno je odlazilo na rad u druga mjesta svega 25 914 osoba ili 5,2 posto svih zaposlenih mještana u atraktivnim naseljima. Znači da tek svaki dvadeseti zaposleni mještatin tih naselja dnevno emigrira za poslom. Iz usporedbe dvaju podataka o ulaznim i izlaznim dnevnim migrantima (25,3^o/_o svih zaposlenih u atraktivnom naselju dolazi na rad izvana, a svega 5,2^o/_o ukupno zaposlenih mještana u atraktivnim naseljima odlazi na rad van mjesta, odnosno 168 596 imigranta prema 25 914 emigranta) proizlazi zaključak o izrazitoj diskrepanciji funkcije rada i funkcije stanovanja atraktivnih centara. Nesklad je, razumije se, u korist funkcije rada koja je svojevrsan pokazatelj ekonomsko-geografske diskordinacije.² U isti mah, snaga dnevne migracije (koja je po svemu sudeći nakon 1961. oslabila) ukazuje na veoma značajnu i osjetljivu pojavu o kojoj se u prostornom planiranju nije dovoljno vodilo računa. Problemi nisu samo gospodarske nego još većma zdravstvene i psihološke prirode, osobito u krajevima sa slabijom ekonomskom osnovicom, rjeđom naseljenošću i zastarjelim prometnicama.

Posebno je zanimljiva uloga koju u tim kretanjima imaju važniji regionalni centri te njihova obilježja, odnosno funkcije rada i funkcije stanovanja. To se vidi iz tablice 2.

2) Ovaj je pojam unio u literaturu Pierre George (Questions de Géographie de la population, INED, Paris, 1959) i označava nesklad između mjesta stanovanja i mjesta rada te upućuje na zaostajanje procesa deruralizacije i urbanizacije za procesom deagrarizacije (mnogo radnika polutana koji se u isti mah drže kuće i posjeda na selu).

Tab. 2. Koleracija funkcije rada i funkcije stanovanja makroregionalnih i važnijih regionalnih centara u SR Hrvatskoj³

Table 2. Correlation of the function of work with the function of residence of macro-regional and more important regional centers in SR Croatia

Grad	Mještani		Broj zaposlenih		Svega	Broj zaposlenih izvan grada (dnev. emigranti)		Distribucija funkcije rada i funkcije stanovanja
	Ukupno	%	Dnevni imigranti	Ukupno		"svih zaposlenih u gradu"	Diskrepancija funkcije	
Bjelovar	5 239	73,9	1 854	26,1	7 093	100,0	100,0	32,9
Karlovac	15 716	76,6	4 801	23,4	20 517	100,0	100,0	27,5
Osijek	28 436	85,6	1 803	14,4	33 239	100,0	100,0	14,3
Pula	15 453	82,2	3 345	17,8	18 798	100,0	100,0	19,7
Rijeka	42 312	81,4	9 674	18,6	51 986	100,0	100,0	19,1
Sisak	10 148	68,0	4 782	32,0	14 930	100,0	100,0	43,9
Split	35 785	86,6	5 533	13,4	41 318	100,0	100,0	11,9
Varaždin	10 118	57,1	7 826	42,9	18 244	100,0	100,0	71,3
Zagreb	179 247	86,7	27 550	13,3	206 797	100,0	100,0	11,7
Ukupno	342 754	83,0	70 168	17,0	412 922	100,0	100,0	17,0

3) Ovdje su uključeni centri bivših velikih kotara u SRH.

Naveći udio dnevnih imigranata u ukupnom broju zaposlenih ima Varaždin (42,9%), zatim Sisak (32,0%), Bjelovar (26,1%) itd, dok najmanji udio (ali apsolutno daleko najviše!) ima Zagreb (13,3 posto). U cjelini od ukupno 412 922 zaposlenih u navedenih 9 centara na dnevne imigrante otpada 70 168 ili 17,0%, što nesumnjivo svjedoči o privlačnoj snazi tih središta i upućuje na probleme što ih nameće dnevno pokretanje radne snage.

Nasuprot dnevnim imigrantima (onima što dolaze na rad u centre), dnevni emigranti (oni koji odlaze na rad izvan tih centara) predstavljaju veoma skroman udio od 1,9% svih zaposlenih mješitana u samome gradu (Bjelovar) do 3,3% (Zagreb). Iz tog podatka proizlazi zaključak o stupnju prevladavanja funkcije rada nad funkcijom stanovanja promatranih centara kao i o utjecaju visoke kvalifikacione strukture radnika tih centara na njihovu okolicu. Jer, mnogo ih više dolazi u te centre na rad nego što ih odlazi u okolna mjesta. Gradovi, dakle, više primaju nego što daju radnu snagu u njenom svakodnevnom njihanju. Uz to je i kvalifikaciona struktura drukčija. Dok iz grada dnevno odlaze na rad u okolna mjesta mahom srednje i visoko kvalificirani (nastavnici, suci, inženjeri, tehničari, liječnici i dr.), u grad dolaze na rad ponajvećma nekvalificirani, polukvalificirani i srednjekvalificirani radnici. I dok prvi nastoje da im grad ostane i dalje mjesto stanovanja, potonji teže primicanju ka gradu (centripetalna urbanizacija).

Iz navedenih se podataka vidi visok stupanj diskrepancije između funkcije rada i funkcije stanovanja. U prosjeku za te važnije regionalne centre u cjelini funkcija rada je jača od funkcije stanovanja za 17%. Ljestvica prevage funkcije rada promatranih devet centara kreće od 11,7% u Zagrebu do 71,3 posto u Varaždinu! To upućuje na zaključak da je relativno jača prevaga funkcije rada nad funkcijom stanovanja u manjim nego u većim gradskim centrima, koji, međutim (u ovom slučaju Zagreb) zasjenjuju ostale regionalne centre svojim apsolutnim vrijednostima.

Razmotrimo sada te odnose u manjim regionalnim centrima.

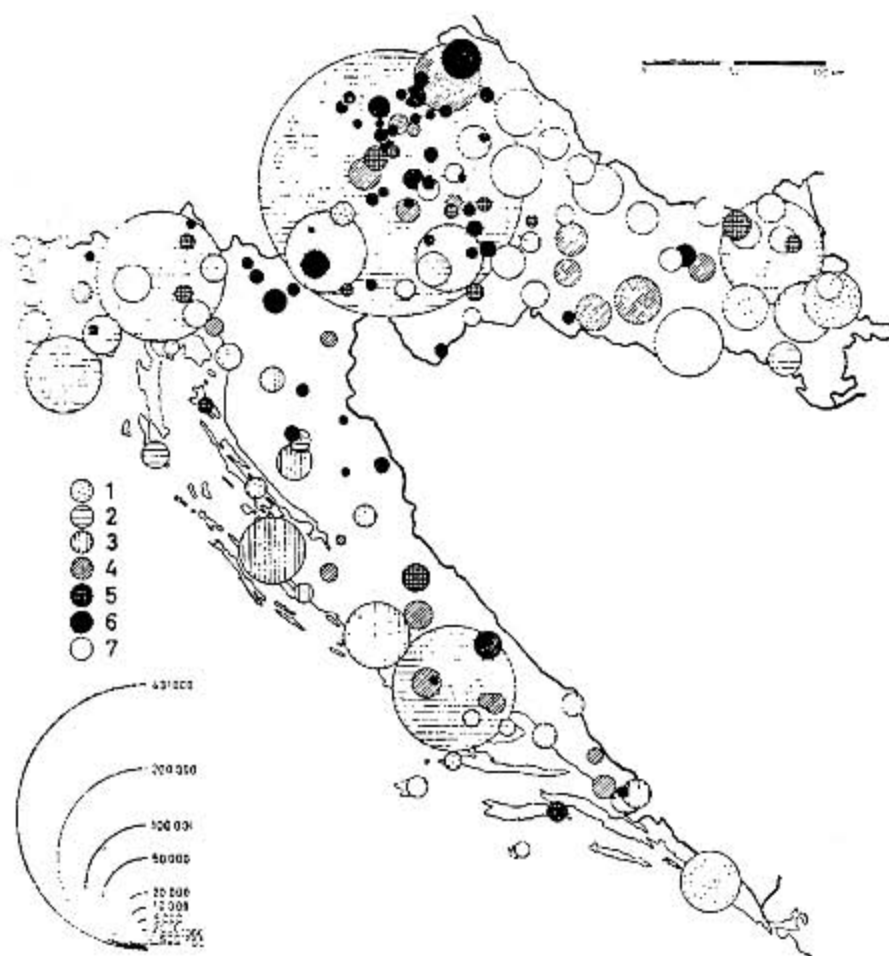
Kod tih je centralnih naselja funkcija rada razmjerno i u prosjeku dva i po puta jača nego kod 9 većih regionalnih središta. Nesklad između funkcije rada i funkcije stanovanja je u gornjih 18 naselja 42,3% (prema 17% kod ranije promatranih 9 centara).

Međutim, raspon diskrepancije znatan je između pojedinih centara; kreće od svega 2,4% kod Dubrovnika (izrazito stambeno-turistička, a manje proizvođačka funkcija) do 283,4% kod Krapine sa Zutnicom (relativno jaka industrijska radna funkcija, a maleno naselje). To ovisi o njihovoj privrednoj strukturi i značenju za okolicu. Relativno najjača funkcija rada je, dakle, kod onih naselja koja imaju neznatan urbani prostor, a razvijeniju industriju i složenije proizvodne karakteristike u sekundarnom sektoru djelatnosti

Tab. 3. Korelacija funkcije rada i funkcije stanovanja srednjih centara u SR Hrvatskoj⁴
 Table 3. Correlation of the function of work with the function of residence of medium centers in SR Croatia

Grad	Broj zaposlenih				Broj zaposlenih izvan grada (dnevni emigranti)				Diskrepancija funkcije stambena
	Mještani		Dnevni imigranti		Svega		% svih zaposlenih u gradu		
	Ukupno	%	Ukupno	%	Ukupno	%	Ukupno	%	
Čakovec	3 499	46,4	3 985	53,6	7 434	100,0	152	4,4	106,4
Daruvar	1 876	62,3	1 137	37,7	3 015	100,0	38	1,9	57,4
Dubrovnik	8 072	95,9	342	4,1	8 414	100,0	146	1,8	2,4
Gospić	2 300	75,4	751	24,6	3 051	100,0	43	1,9	30,2
Koprivnica	3 666	69,4	1 614	30,6	5 280	100,0	91	2,5	40,5
Krapina	684	19,7	2 782	80,3	3 466	100,0	220	32,2	283,4
Križevci	1 805	71,5	721	28,5	2 526	100,0	113	6,3	26,5
Kužina	1 979	69,2	881	30,8	2 860	100,0	102	5,2	37,4
Makarska	1 188	72,6	449	27,4	1 637	100,0	26	2,2	34,8
Našice	1 284	61,3	811	38,7	2 095	100,0	29	2,3	59,5
Nova Gradiška	2 871	60,2	1 902	39,8	4 773	100,0	95	3,3	60,9
Ogulin	1 063	38,1	1 727	61,9	2 790	100,0	87	8,2	142,6
Slavonska Požega	4 150	65,1	2 229	34,9	6 379	100,0	58	1,4	51,6
Slavonski Brod	9 063	71,4	3 631	28,6	12 694	100,0	277	3,1	35,9
Sibenik	10 049	70,1	4 283	29,9	14 332	100,0	134	1,3	40,9
Vinkovci	7 363	72,3	2 821	27,7	10 184	100,0	231	3,1	34,2
Virovitica	4 141	82,5	878	17,5	5 019	100,0	109	2,6	18,1
Zadar	9 398	71,7	3 714	28,3	13 112	100,0	256	2,7	35,0
Ukupno:	74 453	68,2	34 658	31,8	109 111	100,0	2 207	3,0	42,3

4) Ovdje su uključeni centri bivših (srednjih) kotara u SRH (31. III 1961)

Sl. 1. Karta privlačnih naselja SR Hrvatske prema broju stanovnika i stupnju diskrepancije između funkcije rada i funkcije stanovanja. Stupanj diskrepancije (funkcija rada prevladava): 1. do 10⁰%; 2. 11 — 25⁰%; 3. 26 — 50⁰%; 4. 51 — 75⁰%; 5. 76 — 100⁰%; 6. više od 100⁰% i 7. negativan (funkcija stanovanja je jača od funkcije rada)

Fig. 1. Attractive centers of Croatia after the number of inhabitants and discrepancy between the function of employment and the function of residence. The degree of discrepancy (the function of employment prevails): 1. up to 10⁰%, 2. 11 — 25⁰%, 3. 26 — 50⁰%, 4. 51 — 75⁰%, 5. 76 — 100⁰%, 6. more than 100⁰% and 7. negative (the function of residence is stronger than the function of employment)

(Čakovec 106,4⁰%, Ogulin 142,6⁰%, Nova Gradiška 60,9⁰%, Našice 59,5⁰%, Slav. Požega 51,5⁰% i Kutina 37,4⁰%), ili složeniju lučko-industrijsku funkciju s većim gravitacijskim utjecajem na pasivnu okolicu (Šibenik 40,9⁰%, Zadar 35,0⁰%) ili pak specijaliziranu prometno-geografsku funkciju u unutrašnjosti (Vinkovci 34,2⁰%).

Tab. 4. Korelacija funkcije rada i funkcije stanovanja manjih privlačnih centara pojedinih dijelova SR Hrvatske⁵

Table 4. Correlation of the function of work with the function of residence of smaller attractive centers in particular parts of SR Croatia

Naselja u bivšem vel. kotaru ⁵	Broj zaposlenih						Broj zaposlenih izvan naselja (dnev. emigranti)			Diskrepancija funkc. rada i funkcije stanova naja
	Mještani		Dnevni imigranti		Svega		ukupno	ukupno	% svih za- poslenih mještana u naselju	
	ukupno	%	ukupno	%	ukupno	%				
Bjelovar	4 701	59,8	3 162	40,2	7 863	100,0	581	12,4	48,9	
Karlovac	7 373	49,7	7 454	50,3	14 827	100,0	544	7,4	87,3	
Osijek	23 808	75,0	7 921	25,0	31 729	100,0	2 734	11,5	19,5	
Pula	8 163	55,1	6 661	44,9	14 824	100,0	2 777	34,0	35,5	
Rijeka	8 959	68,2	4 173	31,8	13 132	100,0	1 619	18,1	24,1	
Sisak	5 790	51,8	5 390	48,2	11 180	100,0	1 101	19,0	62,2	
Split	14 314	57,7	10 483	42,3	24 797	100,0	914	6,4	62,8	
Varaždin	1 637	29,9	3 829	70,1	5 466	100,0	179	10,9	201,0	
Zagreb	6 874	31,4	15 042	68,6	21 916	100,0	3 085	44,9	120,1	
Ukupno	81 619	56,0	64 115	44,0	145 734	100,0	13 534	16,6	53,2	

5) Ovdje su uključena sva ostala privlačna naselja u odgovarajućim dijelovima SR Hrvatske po odbitku onih na prethodnim dvjema tablicama (centri bivših velikih i srednjih kotara) od ukupno promatranog 141 naselja.

Manji privlačni centri u prosjeku pokazuju vrlo veliku relativnu diskrepanciju između funkcije rada i funkcije stanovanja (53,2%), tj. tri puta veći nesklad od relativne diskrepancije velikih centara (17,0%) ili 11% veću od diskrepancije srednjih centara (42,3%). Njihov je, dakle, relativan utjecaj na okolicu i na prihvaćanje viškova radne snage mnogo veći nego što se u prvi mah čini. Prema tome, ne bismo smjeli zanemariti probleme daljnjeg razvoja tih naselja koja su u općoj hijerarhijskoj mreži centara itekako značajni.

Kad malih centara nema većih regionalnih razlika u stopi diskrepancije dviju funkcija. Izuzmu li se bazen srednje Hrvatske (kotar Zagreb sa 120,1% i varaždinsko-čakovački kraj s 201,0%, onda se razlike kreću od 19,6% u kotaru Osijek do 87,3% u kotaru Karlovac. Inače je u cjelini najmanja diskrepancija u istočnoj Hrvatskoj (kotar Osijek) 19,6%, a najveća u varaždinsko-čakovačkom kraju (kotar Varaždin) 201,0%. To nam jasno pokazuje gdje je najveći i koliki je utjecaj mikroregionalnih i lokalnih centara kao privlačnih radnih mjesta na okolicu. Agrarno prenaseljeno i uopće gusto naseljeno Hrvatsko zagorje i Varaždina najviše ovisi o radnim funkcijama njihovih regionalnih i lokalnih središta, dok rjeđe naseljeno i agrarno aktivnije područje istočne Hrvatske i čitavog bivšeg kotara Osijek relativno najmanje ovisi o svojim centrima kao stjecištu radne snage, što je i sasvim razumljivo. Navedeni odnosi pojedinih dijelova Hrvatske pokazuju koliko je koji kraj već 1961. g. bio zahvaćen deagrarizacijom, ali istovremeno zadržavši posjed i kuću na selu. Tu svojevrsnu signalizaciju socijalno-gospodarskih procesa nužno je dalje pratiti, kartirati i temeljito rasvijetljivati sa svježijim podacima.

Apsolutna i relativna snaga i odnosi u navedenom procesu, promatranom kroz snimku stanja u 1961. g. u većim, srednjim i malim centrima, pregledniji će biti ako se sažmu kao na tablici 5^a.

Snaga i značenje devet velikih centara očituje se u njihovu udjelu ukupnog broja zaposlenih u promatranom 141 naselju (61,7%) te u udjelu dnevnih imigranata u njihovom ukupnom broju (41,5%). To upućuje na stupanj koncentracije radnih mjesta i na snagu funkcije rada u odnosu na čitav teritorij SR Hrvatske. Nesklad između funkcije rada i funkcije stanovanja relativno je malen (17%), ali se u stvarnosti radi o veoma velikoj apsolutnoj vrijednosti koja pokazuje snagu deagrarizacije i strukturalne promjene na selu.

Srednji centri, iako ih je 18, obuhvaćaju svega 16,4% svih zaposlenih u promatranom 141 naselju kao i 20,5% svih dnevnih imigranata. U usporedbi s velikim centrima predstavljaju znatno manju snagu. No, ta je snaga relativno značajna u pojedinim dijelovima Hrvatske, osobito u istočnoj Hrvatskoj (izvan gravitacijske zone

6) Minimalne razlike između vrijednosti koje su navedene u ovoj tablici u usporedbi s onima na prethodnim priložile su iz prečišćavanja nekih naselja. No, u cjelini, te su razlike tako malene da se praktički mogu zanemariti.

Tab. 5. Korrelacija diskrepancije između funkcije rada i funkcije stanovanja u velikim, srednjim i malim centrima SR Hrvatske

Table 5. Correlation of discrepancy between the function of work and the function of residence in great, medium, and small centers of SR Croatia

Skupina privatnih naselja	Broj zaposlenih						Diskrepancija između funkcije rada i funkcije stanovanja %
	Mještani		Dnevni imigranti		Svega		
	ukupno	% svih zaposlenih u promatranom naselju	ukupno	% svih imigranata u granama u promatranom naselju	ukupno		
Veliki centri	342 754	68,7	70 168	41,5	412 922	61,8	17,0
Srednji centri	74 453	14,9	34 658	20,5	109 111	16,4	42,3
Mali centri	81 619	16,4	64 115	38,0	145 734	21,8	58,2
Ukupno:	498 826	100,0	168 941	100,0	667 767	100,0	27,2

Osijecka), čakovačkom kraju, Lici i dijelu srednjeg primorja (sjevernoj Dalmaciji). U cjelini relativna diskrepancija između funkcije rada i funkcije stanovanja tih centara je dva i po puta veća od one kod velikih centara. To znači da su viškovi radne snage u njihovim gravitacijskim zonama u velikoj ovisnosti o njihovoj funkciji rada i da je uloga tih mjesta kao proizvodnih centara relativno značajnija od iskazanih apsolutnih vrijednosti broja zaposlenih i broja dnevnih imigranata. Ta su privlačna naselja značajna spona u hijerarhijskoj mreži između malih lokalnih i velikih (regionalnih) centara kao i u općoj podjeli rada na teritoriju Republike. Prema tome bi njihovu snagu i razvoj trebalo i dalje podržavati.

Mali (lokalni) centri, kojih je ovdje 114, obuhvaćaju 21,8% ukupno zaposlenih u 141 naselju s 38% svih dnevnih imigranata s veoma visokom diskrepancijom između funkcije rada i funkcije stanovanja (53,2%). Ti podaci, nasuprot apriorističkoj procjeni potvrđuju njihovu veliku ulogu radnih punktova kao i njihovu sposobnost prihvaćanja radne snage u mahom nerazvijenoj i deagrariziranoj okolini, koja je u mnogim dijelovima SR Hrvatske udaljena od srednjih i velikih centara. S razvijenijom prometnom mrežom i suvremenijim prijevoznim sredstvima uloga tih lokalnih centara bila bi svakako manja i pritisak viškova radne snage sa sela slabiji. Taj bi se pritisak iz mnogih razloga vjerojatno usmjeravao prema udaljenijim regionalnim centrima. No, pitanje je da li bi to bilo pozitivnije.

Udio pojedinih privlačnih naselja prema stupnju diskrepancije između funkcije rada i funkcije stanovanja vidi se iz tablice 6.

Naibrojnija su naselja (28,4%) sa stupnjem diskrepancije većim od 100%. To su malone potpuno mali proizvodni centri koji, dakle, imaju znatno veću gospodarsku važnost (funkciju rada) od one koja bi proizlazila iz broja njihova stanovništva (funkcija stanovanja). Po regionalnoj pripadnosti ta su naselja u velikoj većini u središnjoj (zagrebačkoj) makroregiji koja obuhvaća osim zavale srednje Hrvatske, bjelovarski, varaždinsko-čakovački kraj i Hrvatsko zagorje. To, uz značenje Zagreba, upućuje na prvorazrednu radno-proizvodnu funkciju tog dijela Republike.

To je u skladu i s gustoćom naseljenosti i stupnjem deagrarizacije u tom dijelu Hrvatske, osobito u prostoru oko Zagreba i oko regionalnih centara središnjohrvatske makroregije.

Naselja s diskrepancijom 76 — 100% ima 19 (13,5%) i sva su u skupini malih, što znači da su gotovo dvostruko značajnija kao radni nego stambeni centri. Takvi su centri najbrojniji u primorsko-ličkoj makroregiji (8), zatim u središnjo-hrvatskoj (6) pa u dalmatinskoj (3) i istočnohrvatskoj.

Naselja s diskrepancijom od 51 do 75% ima 23, isto toliko onih s diskrepancijom od 26 do 50%, i predstavljaju po 16,3% svih naselja. Uzevši ih zajedno, čine najveću skupinu sa 46 naselja ili 32,6% svih promatranih privlačnih centara. I tu su najbrojnija mala nase-

Tab. 6. Privlačna naselja SR Hrvatske prema stupnju diskrepancije između funkcije rade i funkcije stanovanja te prema regionalnoj pripadnosti
 Table 6. Attractive places of SR Croatia according to the degree of discrepancy between the function of work and the function of residence and according to the regional membership

Stupanj diskrepancije %	Broj naselja		Od toga naselja		Makroregija SR Hrvatske ⁷					
	ukupno	%	velikih	srednjih	malih	istočna (slavonska)	srednja (zagrebačka)	primorsko-lička	dalmatinska	
do 10	11	7,8	—	1	10	4	2	2	3	
11 — 25	22	15,6	5	1	16	3	6	10	3	
26 — 50	23	16,3	3	8	12	3	9	5	6	
51 — 75	23	16,3	1	1	18	3	8	4	8	
76 — 100	19	13,5	—	—	19	2	6	8	3	
iznad 100	40	28,4	—	1	39	2	26	8	2	
negativan	3	2,1	—	—	3	1	—	1	1	
Ukupno:	141	100,0	9	15	117	18	59	38	26	

lja (30), što dokazuje da su relativno mnogo značajniji radni nego stambeni centri. Značajno je, međutim, da u skupini s diskrepancijom 76 — 100% pripadaju 4 srednja i 1 veliko naselje (Varaždin), a u skupini 26 — 50% 12 malih, 8 srednjih i čak 3 velika naselja (Karlovac, Sisak i Bjelovar). I tu su naselja najbrojnija u središnjohrvatskoj makroregiji (9).

U skupini s diskrepancijom 11 — 25% ima ukupno 22 naselja (15,6%), od čega ih je 16 malih, 1 srednje i 5 velikih (Zagreb, Rijeka, Split, Osijek i Pula). Potonja su naselja ujedno tačke najveće apsolutne koncentracije stanovništva i radne snage. Predstavnici skupine s diskrepancijom 11 — 25% najbrojniji su u primorsko-ličkoj makroregiji (10), 6 ih je u središnjohrvatskoj, po 3 u dalmatinskoj i istočnohrvatskoj (slavonskoj) makroregiji.

Najmalobrojniji su radni centri s diskrepancijom do 10%; svega ih je 11 ili 7,8%. Od toga su 10 mala naselja, i to 4 u istočnohrvatskoj, 3 u dalmatinskoj, a po 2 u primorsko-ličkoj i središnjohrvatskoj makroregiji. U takvoj je skupini svega 1 srednje naselje (Dubrovnik), koje je, dakle, znatno značajnije kao stambeni i prihvatno-

⁷ Prema podjeli na ekonomsko-društvene regije SR Hrvatske, u razvojnom procesu republika i na osnovu obrađenih kriterija »Prijedloga regionalizacije SR Hrvatske« Republičkog zavoda za planiranje, Zagreb 1986, izdvajaju se navedene četiri makroregije i još pet regija, s tim da se te subregije izdvajaju naknadno i prema potrebi.

turistički nego kao radni centar s gledišta dnevnog priliva radne snage.

Promatra li se broj privlačnih naselja u cjelini prema regionalnoj pripadnosti, najbrojnija su u središnjohrvatskoj makroregiji (59), zatim u primorsko-ličkoj (38), dalmatinskoj (26) i u istočnohrvatskoj (18). Na osnovi toga se može razmišljati o međuzavisnosti te pojave s gustoćom naseljenosti, općom razvijenosti nepoljoprivrednih djelatnosti, gustoćom lokalnih i regionalnih centara, razvijenosti prometnica te o problemima viškova radne snage i njihova dnevnog uijahanja do mjesta rada i natrag. A sve je to tijesno povezano s prostorno diferenciranim procesom deagrarizacije u SR Hrvatskoj do 1961. godine. Otuda vrijednost i svojevrsna praktična korist danih podataka i karata koje nužno nameću praćenje i kartiranje procesa za razdoblje nakon 1961. g. do danas.

SUMMARY

An analysis of daily commuting of labour to 141 attractive places of SR Croatia, on the ground of data from March 31, 1961, has revealed a number of phenomena significant for estimating the functions of these places. One among them is discrepancy between the function of work and the function of residence (as seen through the ratio of the number of employed residents to the number of daily commuters coming to work both adjacent and remoter surrounding areas).

It was found out that the function of work of almost all places under observation prevailed considerably over the function of residence. Out of totally 667,272 employed inhabitants in 141 attractive centers in SR Croatia there was 168,596 or 25% of daily commuters. In the opposite direction, i.e. from these centers outward, there was 25,914 of commuters going to the country or 5% only of all employed residents in these centers. By comparing these data it may be seen the degree of discrepancy between the function of work and the function of residence. Furthermore, this reveals the degree of influence of working centers to their surrounding areas and their interdependence in terms of production and residence.

Should we define the discrepancy between the function of work and the function of residence as a difference between the total number of all employed residents in the place of living and those commuting daily to these places from surrounding areas (function of work) on one side, and the total number of employed residents in their place of living and outside of it (function of residence) on the other, then the discrepancy was approximately 27% for the sum of places in SR Croatia under observation. The value of particular regional groups of attractive centers was within the range from 18% (district of Zagreb) to 94% (Varaždin). In greater centers, taken individually, the values were between 12% (Zagreb) and 71% (Varaždin) and in smaller centers between 2% (Dubrovnik) and 23% (Krapina). In regional groups of smaller local centers of work the values were between 20% (district of Osijek) and 201% (district of Varaždin).

A correlation of values of discrepancy between the function of work and the function of residence of great, medium, and small centers shows that a relatively greatest discrepancy had small centers (53%) followed by medium centers (42%) and great ones (17%). Thus is revealed a proportionally significant part played by local centers in absorbing the surplus of labour adjacent areas being in process of »deagrarization« i.e. the process of transition from agricultural activities to industrial and other sections of economical activities. Out of total 141 centers, 11 had up to 10% stronger function of work as compared with the function of residence, 22 centers had the ratio 11—25%, 23 centers 51—75%, 23 centers 76—100% and 40 centers had over 100% stronger function of work as compared with the function of residence. Three centers only (Dubrovnik, Opatija, and Darda) had the function of residence stronger than the function of work.